

Ene-Liis Semper: kardan, et sõja ajal hakatakse teatris nägema meelelahutamise vahendit (35)

Hannes Rumm usutleb Kurt Vonneguti „Tšempionide eine“ põhjal lavastuse välja toonud **Ene-Liis Semperit**.

Hannes Rumm

hannes.rumm@ekspress.ee

Kuula artiklit 17 min

Lisa

TELLIJALE AVATUD

Kõik on persses, sest inimene on olendina õrn, kuid liigina hävitav. See paradoks on kõikide järgnevate hädade aluseks – nii mõistab **Ene-Liis Semper** Kurt Vonneguti „Tšempionide einet“.

Laupäeval esietendus teatris Ekspeditsioon Semperi lavastatud ning Vonneguti menukil põhinev etendus „Nüüd võib sellest rääkida“.

Üllatab see, et võtsid uue lavastuse aluseks oma aja menukirjaniku Kurt Vonneguti. Miks?

Tema kuiv ja vaimukas sõnastustiil ja selle mõnetine ebakorrektsus on tänases päevas väga värskendav.

„Tšempionide eine“ ilmus 1973. Möödab on 50 aastat, aga paljud asjad ei ole üldse muutunud. Nii et Vonnegut ütles juba 50 aastat tagasi, kui persses kõik on.

Ja määras ka ära, miks – inimene on ju olendina õrn. Kuigi liigina oleme me hävitavad. See paradoks on kõikide järgnevate hädade aluseks.

Näiteks viimasel ajal lokkav polariseerumine. Vonnegut võtab selle tabavalt kokku: „Maal olid ideed sõpruse või vaenu märgiks. Sõbrad nõustusid sõpradega selleks, et oma sõprust näidata, ja vaenlased tülitsevad vaenlastega selleks, et väljendada oma vaenu.

Vonnegut võtab vahu pealt ära ja jätab ainult tuuma. Ta jõuab üllatavalt lihtsate vahenditega üllatavalt sügavale.

Maalastel polnud üldse mingit immuunsust tobedate ideede vastu, neid võis ideedega sama kergesti maha rabada kui koolera või muhkkatkuga.“

Mind üllatas Vonneguti valik, sest ta vaimustas seitsmekümnendatel-kaheksakümendatel mehi, kes muidu ilukirjandust ei lugenud.

Ehk on põhjus selles, et ta võtab vahu pealt ära ja jätab ainult tuuma. Jõuab üllatavalt lihtsate vahenditega üllatavalt sügavale.

Samas on see tekst puhas kirjeldus, sündmust kui sellist praktiliselt polegi.

Vonnegut muudkui kirjeldab ja kirjeldab, aga laval ei ole rääkimine reeglina üldse huvitav, näitamine on huvitav. Olemegi tegelenud sellega, kuidas kombineerida rääkimist ja näitamist.

„72 päeva“ tegite Tiit Ojasooga üldse sõnu kasutamata. Kas teed ka seekord pildilise lavastuse?

Ma olen seda niinimetatud pildilisust mingil kujul kasutanud juba päris mitu aastat. Uurinud, kuidas me inimestena üksteist loeme, see ei alga kindlasti sõnast.

Sõna on aeglane. Me loeme päriselus üksteist mikrosekunditega, tajume poosist või näoilmetest terveid lugusid. Seega olen mitmes lavastuses kasutanud nii-öelda peatatud liigutuse võtet. Kui näitleja tardub hetkes, kus nii kehaline kui emotsionaalne fookus on väga täpne, on võimalik lühikese aja jooksul jutustada uskumatuid lugusid.

Vonneguti kontekstis omandab see võtte veel ühe lisakihi. Kuna ta kirjeldab inimesi kui katkisi masinaid, siis võimaldab poosidesse tardumine meil luua pilti „kinni kiilunud“ inimestest.

„Macbethis“ lavastasite „pilte“, milles näitlejad tsiteerisid oma poosidega tuntud kunstiteoseid.

Seekord lavastan rohkem fotosid meid ümbritsevast maailmast.

Ma ei kujuta ette ühtegi asja, mis oleks nutitelefonide ajastul rohkem devalveerunud kui pilt või lühike video. Neid ju paisatakse ühismeediasse pöörases koguses.

Pildi tähendus on jah devalveerunud, sest on devalveerunud ka meie võime neid vastu võtta.

Kui sa vaatad mingit fotot, siis kui palju sa oled juba ette otsustanud, mida sa näed, ja kui palju sa seda fotot tegelikult vaatad?

Me eeldame väga palju, me ei võta enam aega, et päriselt vaadata. Kogu see pildiuputus surub järjest kiiremini peale eeldusi sellest,

mis pildil on. Eeldus on hästi halb kaaslane, ta ei vii tõeni või kohalolemiseni.

MEID KIIRENDATAKSE KOGU AEG: „Kusagil on justkui sõlmitud üldine kokkulepe, et inimene on aeglane, aga peab olema kiirem.“

FOTO: VALLO KRUUSER | EESTI EKSPRESS

Eelduse tõttu loeme välja vale sõnumi?

Eeldamise pealetung on jah hästi ränk. Ma murrar kogu aeg pead, mida selle vastu saaks teha. See seostub aja survega, kogu

aeg meid kiirendatakse. Kogu aeg jäetakse mulje, et me oleme juba millestki ilma jäänud.

Meie liik on ületamas oma kestmajäämise piire. Liik ise loob endale eeldused, millele on võimatu vastata.

Kusagil on justkui sõlmitud üldine kokkulepe, et inimene on aeglane, aga peab olema kiirem. Ma ei saa viimasel ajal aru – kes neid kokkuleppeid sõlmib? See on absurd, neid tehakse ju liigisisest. Keegi väljastpoolt meie liiki, väljaspool inimesi seda ju ei tee.

Mulle näib, et selline kiirendamine ei ole füüsiliselt ega vaimselt jõukohane. Meie liik on ületamas oma kestmajäämise piire. Liik ise loob endale eeldused, millele on võimatu vastata.

Miks otsustasid teha selle lavastuse Ekspeditsioonis, mis on üsna tundmatu teater? Pakkumisi said kindlasti mujaltki.

Näitlejate pärast. Sellise materjali puhul on suureks abiks teatud usaldus ja üksteise tundmine. Marika [Vaarik], Rea [Lest], Jörgen [Liik] ja Rasmus [Kaljujärvi] on osalenud kõigis kolmes lavastuses, mille ma olen varem üksi teinud. Lisaks võimalus töötada muusik Vambola Kriguliga.

Saime kokku pühapäeva hommikul 10.30. Kui pikk su eilne tööpäev oli?

Lavaaeg on väärtuslik ja seega on peaproovide perioodil kaks proovi päevas. Tavaline prooviaeg teatris on üheteistkümnest kolmeni ja kuuest üheksani. Vajadusel kümneni. Aga antud juhul, kus ma olen omal tahtel nii kunstnik, lavastaja kui instseneerija, on koormus suurem. Tavaliselt venib tööpäev uue päeva algusesse.

Oled kokku arvestanud, kui palju kulub töötunde ühe etenduse tegemiseks?

Ei ole. Sellises protsessis töötunde ei loeta. Ja aega on alati puudu.

See seostub eelneva jutuga kiirendusest – ise olen samas jamas nagu kogu ümbritsev maailm. Kõiki protsesse pressitakse kokku, et oleks ökonoomsem.

Eks ta ole, nagu ütleb Vonnegut.

Tegite Tiiduga just enne sõja algust Peterburi Suures Draamateatris suure lavastuse. Palju on pärast sõja algust jäänud sidemeid teatriinimestega Venemaal?

Pärast Peterburis tehtud „Juliat“ oli meil kokku lepitud kaks lavastust väga heades Moskva teatrites. Sovremennikus ja Rahvuste Teatris. Aga sellega läks nii, nagu läks.

Neli päeva pärast sõja algust olin just idapiiril, mul oli Narvas Pariisi ENSADi tudengitega *workshop*. Ja helistas Sovremenniku peanäitejuht, kes nuttis ja ütles: Ene-Liis, kõik on perses, kõik jääb ära. Palvetame, et vähemalt inimesed ellu jääks! Me ei saa mõelda millelegi, mis meid kunstiliselt huvitas. Hävitatud ja kadunud on kõik, mis oli eile meie lootus.

Kui sa küsid, millised on praegu suhted, siis need paraku vaibuvad. Näitlejatega ei ole võimalik pikalt suhteid hoida, kui sa nendega ei tööta.

Peterburis pandi mais kinni Väike Draamateater, sest üks selle näitleja oli pealekaebaja arvates „diskrediteerinud armeed“. Kas tead, mis vene teatrites praegu toimub?

Üsna varsti peale sõja puhkemist keelati Venemaal Ivan Võropajevi näidendite mängimine, kuna Võropajev esines sõjavastase seisukohaga. (*Lembit Peterson pälvis Võropajevi näidendi „Joobnud“ lavastamise eest Theatrumis 2014. aastal parima lavastuse preemia.*) Iga vähegi kaasaegsema repertuaariga vene teatri kavas oli vähemalt üks Võropajevi näidend. Kas sa kujutad ette, mis juhtub, kui teater kaotab parimad palad oma repertuaarist?

Kui viimati Zoomis oma vene sõpradega rääkisin, olid nad äärmiselt skeptilised. Tsensuur on täiega tagasi. Väga paljud vene teatriinimesed on Venemaalt lahkunud.

Eesti publik ei ole ehk märganud, aga Tallinnas Vene draamateatris tuli sügisel välja huvitav lavastus – Bertolt Brechti „Kolmanda impeeriumi hirm ja viletsus“.

See on korralik kaasaegne teater, millel on tugev *statement*. Sõja tõttu on Eestisse lavastama jõudnud Vene teatri tipptegijad lavastaja **Timofei Kuljabin** ja dramaturg **Roman Dolžanski**. Need mehed, kui üldse keegi, teavad, mida tähendab Venemaa, mida tähendab sõda, ja mida tähendab kaasaegne vene teater.

Brechti näidendiga, milles on muudetud ainult paar sõna, on nad suutnud luua äärmiselt usutava pildi kaasajast. Seda ma soovitan kindlasti vaatama minna kõigil, kes tunnevad huvi nihestatud vene reaalsuse vastu.

Kas sina – või te koos Tiiduga – oled mõelnud ise teha midagi otse Ukrainast inspireeritult? „Macbethis“ te käsitlesite seda sõda viitamisi.

Nii kurb kui see ka ei ole, Ukraina sõda ei ole esimene ega viimane maailmas. Kunstis on nii, et mõnikord on parem vaadata kaugemalt, et näha lähemale. Kunstnik nihutab kogu aeg fookust, et panna kokku suurem pilt.

Vonnegutil on üks tohutult ilus lõik, kus ta kirjeldab vaikust lahinguväljal. Nagu ta ütleb, „meie lähiminevikus oli hetk, mil jumal inimkonnaga selget keelt kõneles“.

See on hetk esimese maailmasõja lõpust 11. novembril 1918, kell 11.11, mil kokkuleppe järgi relvad vaikusid. Kui sõjamüra asemel tekkis korraka vaikus, siis see võis tõesti kõlada nagu jumala hääl. Küsimus on, miks me ei suuda seda hetke taastekitada. Vaikus lahinguväljal on ju inimlik kokkulepe.

Palju õnne kõrge mitteriikliku tunnustuse puhul! Olite äsja avaldatud Delfi mõjukate edetabelis koos Tiit Ojasoo ja Olari Eltsiga 93. kohal!

Sellise uudise peale ei oskagi midagi öelda.

Olite paar kohta eespool Arvo Pärdist. Ühtegi kirjanikku ega kunstnikku edetabelis polnud, filmitegijaist oli Anna Hints 59. Juutuuber **Andrei Zevakin oli 32. ja aasta meelelahutaja Brigitte Susanne Hunt 33. kohal. Selle edetabeli koostasid inimesed, kes iga päev otsustavad, keda ja mida nad Eesti ühiskonnas võimendavad.**

Midagi see ju meie ühiskonna kohta näitab (*pikk paus*). Kui ma oskaks selle kohta midagi öelda, siis ütleks (*naerab*). Kui kaugelt peab tagasi minema, et aru saada, kus see viga on?

Tahaks öelda, et selline info pärineb ebakindlast allikast. Samas on sel allikal väga suur tähtsus, sest see mõjutab paratamatult kõike. Sellepärast ongi meie olukord raske, igal pool, kuhu vaatad, vaatab vastu sama ebakindel allikas.

Milline on teatri mõju Eesti ühiskonnas? Kui tänavu nõudsid mõned Kirjanike Liidu liikmed Juhan Smuuli bareljeefi mahavõtmist, siis üllatas inimesi, et meil on sellised kirjanikud. Keegi pole nende teoseid lugenud, keegi ei teadnud nende nimesidki. Sel taustal tundub, et teatril läheb hästi, publikut on palju ning teater läheb inimestele korda.

On vist jah nii. Just nägin Draamateatri kassas, et kõikide etenduste järel olid punased täpid – järelikult tõesti läheb hästi.

Suurt küsimust selle kohta, kuidas inimesena jätkata, saab esitada ainult kultuuri kaudu.

Samas, mul on miskipärast tunne, et laiemas plaanis kunst marginaliseerub, sest ühiskonna fookus muutub. Igal pool käib

sõda, majandus kukub, ja on oht, et kultuuris hakatakse taas nägema tujutõstmise või meelelahutamise vahendit.

Aga suurt küsimust selle kohta, kuidas inimesena jätkata, saab esitada ainult kultuuri kaudu. Lahendust ju mujalt ei tule. Majandusest see ei tule. Poliitikast – vabandage väga! – ei tule. Ainuke koht, kus saab küsida, kuidas inimene saab jätkata, on vaene õnnetu kultuur, mida püütakse tähtsamate teemade kõrval taandada marginaaliaks.

Seega lasub kultuuritegijate õlul meeletu vastutus. Kui nemad ei kõnele, kes siis veel kõneleb?

Ma loodan, et see nüüd liiga paatoslikuks ei läinud.

INIMESED, KUI KATKISED MASINAD: Rasmus Kaljujärv, Rea Lest, Marika Vaarika ja Jörgen Liik lavastuses „Nüüd võib sellest rääkida“.

FOTO: ANITA KREMM | EKSPEDITSIOON

Ene-Liis Semperi ideel, lavastuses ja kujundatud „Nüüd võib sellest rääkida“ esietendus teatris Ekspeditsioon 2. detsembril. Järgmised etendused 14. ja 15. detsembril ning aprillis 2024.

Kurt Vonneguti romaanil „Tšempionide eine“ põhinevas lavastuses mängivad Marika Vaarik, Rasmus Kaljujärv, Jörgen Liik, Rea Lest ja Vambola Krigul.

Vaata ka <https://www.ekspeditsioon.com/>.

Mainisid poliitikat, kus on olnud väga tormiline aasta. Ütlesid enne intervjuud, et inimesi polariseerivad poliitilised sündmused on sinu jaoks osa käimasolevast protsessist – millisest protsessist?

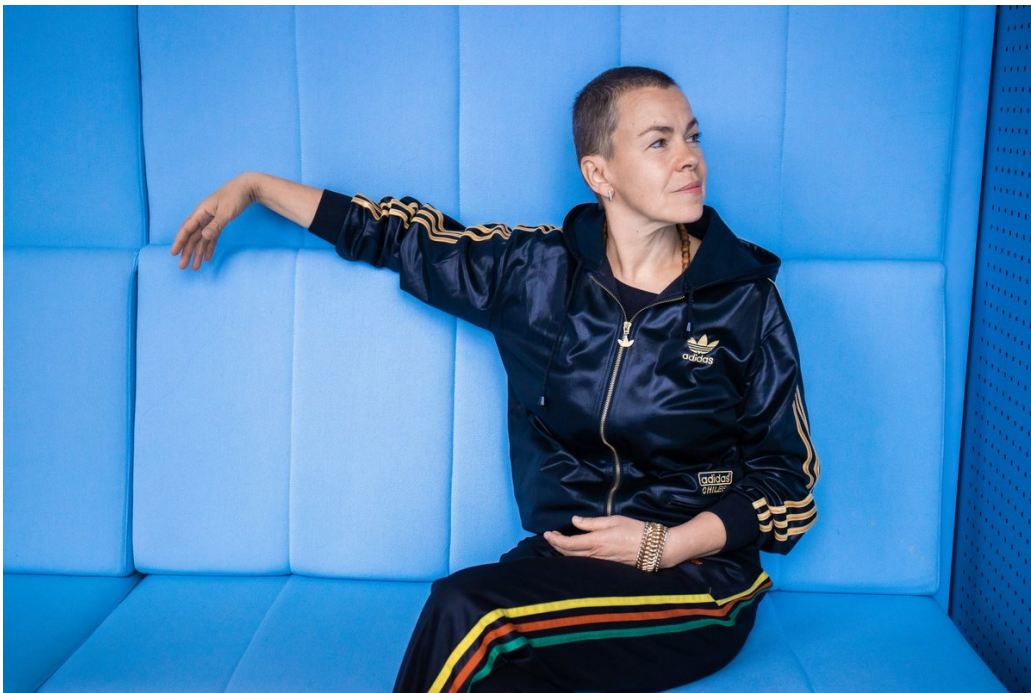
Ma ei ole sotsiaalteadlane ega antropoloog, olen ikkagi kunstnik ... (*mõtleb pikalt*). Varem tehtud otsused mõjutavad järjest rohkem seda, mis edasi saab. Me võitleme ellujäämise nimel, aga meie enda vead hakkavad järjest rohkem meile tagasi peegelduma.

Jube keeruline on rääkida sellest nii, et oleks mingi lootusekübe. Lugesime trupiga Vonneguti. Ta ütleb, et tahaks oma pea tühjendada kõigest sellest, mida ta on pidanud elu jooksul sinna salvestama. Suur osa sellest infost ei päde või kehtib ainult teatud kontekstis. Aga kuskil seal sügaval all on Vonnegutil siiski mingi inimlikkus, igatsus parema inimese järele, mis on õige.

Tänavuse aasta kõige dramaatilisem kuju on **Kaja Kallas, kes alustas rahva kangelasena, lõpetas troonilt pudenenud printsessina.**

Mul on kummaline assotsiatsioon, pilt, mis püsib silme ees. Enne seda, kui jama lahti läks, oli roosiaias vastuvõtt. Juhtusin presidendi kõne ajal seisma nii, et Kaja ja Arvo seisid minu ees. Kaks inimest seisid, nad olid hästi rahulikud ja õnnelikud, hästi tore oli neid vaadata. Nad olid hästi koos.

Kajal olid mingid tennised jalas. Mõtlesin, et tark inimene, ei tule roosiaeda kontsadega, millega sa seal kohe maa sisse vajud. See jäi mulle meelde. Jube kurb, kui isegi selline pilt... Mul on lihtsalt väga kahju.

NEED ON TÖÖRIIDED! „Mitu inimest on mu käest küsinud, et kas ma ei peaks juba Adidaselt sponsorlust paluma, sest ma justkui esindan neid igal pool,“ naerab Ene-Liis Semper.

FOTO: PRIIT SIMSON | DELFI MEEDIA

Kaja Kallas kandis roosiaias tenniseid. Sa ise teed kõrgkultuuri, aga kannad kogu aeg Adidase dresse, mis vastanduvad kõrgmoele. Mis sõnumi te Tiiduga sellise valikuga annate?

Ma ootasin seda küsimust (*naerab*). Mitu inimest on mu käest küsinud, et kaua ma kavatsen selle jamaga jätkaga ja et kas ma ei peaks juba Adidaselt sponsorlust paluma, sest ma justkui esindan neid igal pool.

Tead, see lihtsalt on jäänud, see on nagu tööriietus. Tegu on kaltsukast ostetud dressidega, need on mul kõik *vintage*’id. Kui me „72 päeva“ tegime, oli näitlejatel vaja ühtlast spordiriietust. Visuaalselt on pilt paratamatult puhtam, kui sa võtad üht tüüpi asjad. Ja mõned dressid jäid lavalt üle ja sealt see tuli.

Jumala pärast, [need dressid] ei ole seotud mingisuguse filosoofiaga! Kui aus olla, siis sellisele valikule – mida selga panna? – ei taha minusugune üldse aega kulutada. See võtab täiesti mõttetult energiat.

Aga musta T-särgiga intervjuule tulla tundus ka veider, nagu mingi tiinekas, kes tahab hullult anarhistlikult mõjuda. Samas ei

ole ma ka **Linnar Priimägi**, et käia üleni valges (*naerab*). No vot, ongi probleem, sest inimesed on kokku leppinud, et rõivad on osa kommunikatsioonist. Nii et ma muudkui selgitan igal pool, et need on tööriided!

Teil on järjest välja tulnud „72 päeva“ ja „Macbeth“. Kas võib öelda, et te olete NO99-st lõplikult välja puhanud ja tippvormis tagasi?

Ega see puhkus polnudki hullult pikk. Vahepeal tegime Šveitsis ja Viinis mitu asja, siis Peterburis „Julia“, mis oli hästi suur töö. Mina jõudsin nüüd kevadel veel Soomes lavastada.

Kas me oleme tagasi? Kes kuidas näeb. Mis on tagasi või mis on edasi? Sinna kohta, kus sa kunagi olid, niikuinii tagasi ei lähe. Kuigi ma töötan praegu Sakala 3 laval (*kus asus NO99 – EE*), ei ole see enam sama koht. Mul on tunne, et „Nüüd võib sellest rääkida“ on täiskasvanud inimeste lavastus. Me oleme näitlejatega suureks saanud.

Võrreldes NOga?

Jah, tunne on selline.

Tagasivaates on pilt NO99st väga lahe. Nii kaua sellise noorusliku pöörase energia peal sõita on juba iseenesest suur asi. Sellise intensiivsusega töötada ei ole lihtne. Mida vanem sa oled, seda rohkem paratamatult oled distantsil ja filosoofilisem.

Aga selleks, et midagi päriselt nähtavaks teha, peab oma sisemise nägemuse ära materialiseerima, ja selle käigus peab selle ikkagi nii-öelda teravaks ihuma.

See võtab palju jõudu. Kui ma selle lavastuse nüüd ära teen, siis ära küsi, kus mu järgmine asi tuleb. Ma ei oska öelda.